

המתקפה של המדינה האסלאמית בצפון חצי-האי סיני: תגובות ופרשנויות

יולי 2015

ב-1 ביולי 2015 התרחשה מתקפה חסרת תקדים של ארגון אסלאמיסטי הקשור למדינה האסלאמית כנגד מטרות של צבא מצרים בצפון חצי-האי סיני. מסמך זה מציג תגובות ופרשנויות לאירוע זה מאת מומחים [במכון מיתוים](#): ד"ר רונן זיידל, פרופ' אלי פודה, ד"ר אהוד ערן, כמאל חסאן, וד"ר עידו זלקוביץ'. בדבריהם, הם מתייחסים לקשר בין המדינה האסלאמית בעיראק ובסוריה לארגון שביצע את המתקפה בסיני, למשמעות המתקפה עבור מצרים, להשלכות אפשריות על יחסי ישראל-מצרים, לתגובת תנועת החמאס, ולהשפעה של ארגון המדינה האסלאמית על החברה הערבית בישראל.

א. עוד לא ברורה מידת הקשר בין המדינה האסלאמית לבין הארגון בסיני

ד"ר רונן זיידל, מרכז משה דיין באוניברסיטת תל-אביב ומכון מיתוים

אנצאר בית אל-מקדס, ארגון מקומי הפעיל בעיקר בצפון חצי האי סיני, הביע את נאמנותו לח'ליפות של אבו בכר אל-בע'דאדי וקיבל בתמורה את הכרת המדינה האסלאמית אשר החלה להתייחס בפרסומיה אל חצי האי סיני כאל *ולאיית סינאא* (מחוז סיני, וכינוי מקובל בז'רגון המדינה האסלאמית לאזורים בשליטתה או בשאיפות ההתפשטות שלה).

בעקבות זאת ניכרת עליה דרמטית בנפח ובאיכות הפעילות התקשורתית של האנצאר (או בשמו החדש, *ולאיית סינאא*, כשם המחוז). אפשר גם שמתקיימת שגרה של מעבר פעילים בין טריטוריות הליבה של המדינה האסלאמית בעיראק ובסוריה לבין סיני ומשם גם ללוב, שבה, למרות הדיווחים, לא הצליחה עדיין המדינה האסלאמית לבסס נוכחות.

מעבר לכל אלה, לא ברור הקשר בין אזורי הליבה של הח'ליפות לבין הארגון בסיני, אשר עדיין לא הצליח להשתלט על כבדת שטח רחבה. עליית המדרגה של השבועות האחרונים, מלמדת על השראה מסוימת, אולם הלחימה בצבא מצרים אפיינה גם את ארגון האנצאר בעבר ואולי תרמה לאימוצו על-ידי המדינה האסלאמית (המדינה האסלאמית אינה מכירה בכל מביעי הנאמנות ובעבר דחתה בקשות קבלה והכרה מארגונים שונים). מאפיינים אחרים של לחימה אופיינית למדינה האסלאמית (שימוש במחבלים מתאבדים בקנה מידה נרחב, מלחמה בתנועה, יכולות צבאיות ראיות לציון) נעדרים עדיין.

"גדודי הטויוטות" שמאפיינים את המדינה האסלאמית באזורי הליבה, רחוקים עדיין מסיני, וכך גם המהאג'רין (המתנדבים הבינלאומיים ללוחמה במסגרת הג'האד העולמי), שאינם יכולים להגיע לסיני. יכולות השליטה של *ולאיית סינאא* על אוכלוסייה אזרחית עדיין לא נבחנו מאחר והארגון השתלט עד כה על עיירה קטנה אחת בלבד.

יחד עם זאת, בסיני, ובעיקר בצפון חצי האי, נשען ארגון המדינה האסלאמית על בסיס תמיכה מקומי בקרב שבטי הבדואים. זאת בניגוד למצב המורכב בעיראק ובסוריה בהן כפה הארגון את עצמו על אוכלוסייה מקומית, תוך השענות בולטת על כוח אדם לא מקומי. ניתן לראות בכך נקודת חוזק שנותנת לארגון לגיטימציה, הכרות עם השטח והמקומיים וייצוגיות בתנאים של מאבק אזרחי ותרבותי בין סיני לקהיר ובין בדואים למצרים. אולם מנקודת המבט של תנועת הג'האד העולמי אין הדברים נראים בהכרח כך: ארגון מקומי מדי עלול לאמץ לעצמו אג'נדה נפרדת ואולי אף להסיר מעליו את "חסות" המדינה אם ייווצרו התנאים לכך.

המבחן האמיתי למערכת היחסים בין המדינה האסלאמית לארגון בסיני יהיה ביישום אמות המידה השלטוניות של המדינה האסלאמית (בתחומי המוסדות, המשפט, הלבוש וההתנהגות במרחב הציבורי) באזורים שייפלו לשליטת *ולאיית סינאא*.

ב. מצרים צריכה להיערך למלחמת התשה נגד ארגוני הג'האד

פרופ' אלי פודה, מכון מיתווים והאוניברסיטה העברית בירושלים

לא כך תכנן נשיא מצרים, א-סיסי, לחגוג את יום השנה השני להפיכת הנגד של הצבא נגד האחים המוסלמים ב-30 ביוני 2013, ואת יום השנה הראשון לבחירתו כנשיא (שחל מעט מוקדם יותר ב-8 ביוני 2014). זה החל עם רצח התובע הכללי, הישאם ברכאת, בפיגוע מתוכנן היטב על ידי ארגון לא מוכר; ונמשך עם מתקפה מתוכננת של ארגון *ולאיית אל-סינאא*, השם החדש של ארגון אנצאר בית אל-מקדס, על מעוזים של הצבא והמשטרה בצפון סיני, בשטח שבין רפיח לאל-עריש, ובעיקר בעיירה שיח' זוייד.

קשה להעריך באיזו מידה האירועים הללו היו מתואמים, אולם הם יוצרים את התחושה כי מצרים נמצאת תחת מתקפה של גורמי האסלאם הקיצוני; ואכן, ראש הממשלה הכריז כי מצרים נמצאת במלחמה. הממסד השלטוני אינו עושה אבחנה בין גורמי הטרור בסיני, אשר הביעו נאמנות לארגון המדינה האסלאמית ובין ארגון האחים המוסלמים. כל הארגונים הללו, אף שישנם הבדלים אידיאולוגיים ופוליטיים ביניהם, הוצאו מחוץ לחוק, ועל כן המדינה יכולה להילחם נגדם צבאית ומשפטית באותם אמצעים.

רצח התובע הכללי לא בא בהפתעה; כבר לפני שלושה חודשים נעשה ניסיון התנקשות בחייו ובחיי שר הפנים, אך אלה נכשלו. מאידך, המתקפה בסיני הינה מפתיעה בהיקפה ובתעוזתה. הארגון הפעיל כאן סדר גודל של פלוגה מתוגברת ב-15 מוקדים שונים של כוחות הביטחון. גם הנשק המתקדם יחסית (טילי נ"ט) מלמד, כי הארגון מצויד על ידי גורמים מחוץ לסיני ומאומן בצורה מסודרת. גם אוזלת ידו של הצבא המצרי מפתיעה; מאז הפלת מחמד מורסי ביולי 2013, מנהל הצבא מלחמת חורמה נגד ארגוני הג'האד אולם ללא הצלחה ניכרת. למעלה מ-300 אנשי ביטחון נהרגו בתקופה זו, וזאת למרות שישראל מאפשרת למצרים להכניס כוחות צבא מעבר למה שחוזה השלום ביניהם מתיר.

המתקפה בסיני ורצח התובע הכללי מלמדים כי הצבא וגורמי הביטחון צריכים להיערך למלחמת התשה נגד ארגוני הג'האד במצרים, כולל האחים המוסלמים שאימצו אף הם את נשק האלימות

וקוראים עתה למרד גלוי נגד המשטר. בניגוד לסוריה, עיראק, תימן ולוב – שם היכולת של המשטר להילחם נגד גורמי הג'יהאד הינה מוגבלת אם לא קיימת – לצבא במצרים יש יכולת להתמודד עם האיום הזה אם יפנה אליו את כל המשאבים הדרושים. הבעיה היא שזירת המלחמה אינה מצויה רק בסיני אלא ברחבי מצרים כולה. יתרה מזו, הממשלה מתמודדת גם עם שורה של קשיים כלכליים.

ישראל מביטה כמובן בדאגה על המצב בסיני ובמצרים כולה. היא מעניקה "חבל" ארוך לא-סיסי לטפל בטרור, וזאת מתוך הנחה כי לישראל ומצרים יש אינטרס משותף להתמודד עם איום זה. לא מן הנמנע, כי שיתוף פעולה זה – במיוחד בסיני – יתגבר, והוא יכלול לא רק שיתוף פעולה מודיעיני. מצער ומטריד גם יחד לראות כי האביב הערבי לא רק שלא הביא בכנפיו דמוקרטיה ברחבי העולם הערבי, אלא יצר חללים גדולים אליהם נשאבו ארגוני האסלאם הג'יהאדיסטי המנצלים את ההזדמנות לממש את שאיפותיהם האידיאולוגיות.

ג. האירועים בסיני מעידים על ההזדמנויות והאתגרים שבמזה"ת המשתנה

ד"ר אהוד ערן, מכון מיתווים ואוניברסיטת חיפה

המתקפה שהתרחשה ב-1 ליולי מצד אסלאמיסטים הקשורים לארגון המדינה האסלאמית נגד מטרות צבאיות מצריות, ויומיים לאחר מכן גם נגד ישראל, מהווה תזכורת נוספת לסוג האתגרים וההזדמנויות העומדים בפני ישראל במזה"ת המשתנה תדיר.

ראשית, למרות הצהרות מצד אנשי ממשל בישראל לגבי האיום שמציב ארגון המדינה האסלאמית על ישראל, המטרות העיקריות של המתקפות החוזרות ונשנות מצד אסלאמיסטים קיצונים הן המשטרים במדינות ערב ולא המדינה היהודית. המתקפה בסיני והתגובה המצרית החריפה שבאה בעקבותיה הותירו עשרות הרוגים. שלוש הרקטות שנורו משטח סיני אל עבר ישראל נחתו בשדה פתוח ולא גרמו כל נזק. המתקפה במצרים היא חלק מקריאת תיגר ישירה כנגד ממשלת מצרים. לעומת זאת, ירי הרקטות לעבר ישראל נעשה - לדברי הארגון הקשור למדינה האסלאמית שנטל אחריות לירי - בתגובה לתמיכה-לכאורה של ישראל במצרים. בעוד שמבחינה אידאולוגית ישראל מצויה לבטח ברשימת המטרות של האסלאמיסטים, לעת עתה היא נמצאת במקום נמוך למדיי בסדר העדיפויות שלהם.

שנית, אויבים חדשים מובילים לבריתות חדשות. החשש המשותף למצרים ולישראל מפני האיום שמציבים האסלאמיסטים בחצי האי סיני מהווה הסביר – חלקי לכל הפחות – ליחסים המתהדקים בין קהיר לירושלים. שילוב אינטרסים זה עשוי להוביל לשיתוף פעולה הדוק עוד יותר בין המדינות בעתיד.

לבסוף, טרם המתקפה בסיני ואחריה, נפוצו דיווחים סותרים לגבי גישת חמאס לארגונים אזוריים הקשורים למדינה האסלאמית. מצד אחד, תנועת חמאס מתעמתת בחודשים האחרונים עם ארגונים אסלאמיסטים קיצונים יותר ברצועת עזה. ומצד שני, ישנם דיווחים (בעיקר ממקורות ישראלים) שגורמים בזרוע הצבאית של החמאס מסייעים לארגונים הקשורים למדינה האסלאמית שפועלים בסיני. זהו ביטוי נוסף למציאות השוררת במזה"ת החדש והבלתי-יציב, בו תופעת האויבים-חברים (*frenemies*) הופכת יותר ויותר נפוצה. תנועת החמאס יכולה להילחם במדינה האסלאמית בעזה, אך לתמוך בה בסיני, וזאת בדומה לאופן בו ארה"ב ואיראן חולקות אינטרסים משותפים בעיראק ומשתפות שם פעולה בעקיפין, בזמן שיש להן גישות שונות לחלוטין לגבי הנעשה בסוריה ושהן מספקות שם סיוע צבאי לקבוצות יריבות.

ד. לחמאס רצוי להנמיך פרופיל, כדי למנוע זליגת אלימות מסיני לעזה

ד"ר עידו זלקוביץ', מכון מיתווים ואוניברסיטת חיפה

המלחמה המתנהלת כרגע בחצי האי סיני משליכה ישירות על רצועת עזה ומציפה חילוקי דעות בתוך תנועת החמאס.

הזרוע הצבאית של התנועה מנהלת מערכת יחסים אסטרטגית עם ארגונים אסלאמיסטים ושבטי הבדואים בחצי האי סיני. אזור זה מהווה עבור החמאס מרחב חשוב לאחסון, הברחה ואספקת כלי נשק. מערכת היחסים בין הזרוע הצבאית של חמאס והשבטים הבדואים בצפון סיני היא גם בעלת מאפיינים כלכליים. מעבר לכך, רצועת עזה, יכולה בצוק העתים לשמש כעיר מקלט עבור אסלאמיסטים שיעשו דרכה אליה במנהרות או דרך הים.

הזרוע הפוליטית של התנועה, מחפשת ליצור עם משטר א-סיסי הבנות שישפרו את מערכת היחסים בין הצדדים. ישנם גורמים בזרוע המדינית, ובראשם מוסא אבו מרזוק המחפשים באופן עקבי לשפר את מערכת היחסים עם מצרים, המהווה את הפתח העיקרי של רצועת עזה אל העולם ומשמשת גם כעורף כלכלי חשוב. ההחלטה לפני כחודש של בית המשפט המצרי להוציא את חמאס מרשימת ארגוני הטרור המוכרים במדינה, יצרה תקווה לעידן חדש ביחסי חמאס-מצרים. אי-היציבות בסיני, יוצרת חיץ משמעותי בין האינטרסים של הזרוע הצבאית לזרוע הפוליטית.

מאבק הצבא המצרי במדינה האסלאמית ובקבוצות אסלאמיסטיות נוספות, המורכבות בחצי האי סיני מתערובת של בדואים ומתנדבים שהגיעו מחוץ לאזור, יוצרת עבור משטר א-סיסי הזדמנות לפגוע גם באחים המוסלמים. תנועת האחים המוסלמים, הנחשבת לתנועת האם של חמאס, נחשבת ליריבה האסטרטגית המהותית של הצבא המצרי. היא הגורם הפוליטי היחידי שיכול להוות איום על שרידות המשטר בשל יכולות הארגון שלה. על רקע זה ראינו פשיטות של יחידות עליות מצריות על דירות מסתור של האחים המוסלמים וחיסול פעילים בכירים בתנועה.

שלטון הקצינים במצרים, רואה בחמאס אויב. תנועת החמאס, אשר נטל השלטון ברצועת עזה מוטל על כתפיה, חייבת ליצר יציבות על מנת לשלוט באפקטיביות. זיהוי עם המדינה האסלאמית יפגע במארג האינטרסים הכולל של התנועה. תנועת החמאס נמצאת, אם כך, בין הפטיש לסדן. הפתרון הטוב ביותר עבורה הוא להנמיך פרופיל, תוך כדי ניסיון למנוע את זליגת האלימות לרצועת עזה.

ה. ארגון המדינה האסלאמית כבר משפיע על החברה הערבית בישראל

כמאל חסאן, מכון מיתווים והאוניברסיטה הפתוחה

מתקפת הטרור בסיני מלמדת על כישלון הכוחות המצריים ושותפיהם לפעול נגד ארגון המדינה האסלאמית. הארגון מפגין יכולת צבאית שמלווה באלמנט הפתעה, והדבר מערים קשיים על ניסיונות לחזות התקפות עתידיות אפשריות גם נגד ישראל.

ואולם, להתרחבות פעילות הטרור של ארגון המדינה האסלאמית ישנה כבר השפעה על האזרחים הערבים בישראל. עד כה רק בודדים מהם הזדהו עם הארגון או הצטרפו לשורותיו, בעוד הרוב המוחץ מביע סלידה וגועל ממראות הרצח האכזרי שמפרסם הארגון הנפשע. ואולם, לאור מצבה הקשה של החברה הערבית בישראל, ישנה סכנה שמצב זה ישתנה לרעה. כבר כיום

ניכר שלארגון המדינה האסלאמית יש השפעה על הפלסטינים אזרחי ישראל, וזאת בשני רבדים מרכזיים – המחשבת וההתנהגות.

ברובד המחשבת: השיח על ארגון המדינה האסלאמית ומעשי הרצח המזוויעים שהוא מבצע הוא מקור להתנגשויות מילוליות רבות בתוך החברה הערבית בישראל. הדבר מתבטא בעיקר בשיח ברשתות החברתיות שמשקף לעיתים את השיח האלים בו נוקט ארגון המדינה האסלאמית, ושכולל שימוש בטרמינולוגיה של דיכוי, אלימות, והסתה כנגד מנהיגים דתיים וחברתיים וכנגד יחידים שמביעים עמדות פוליטיות או דתיות שונות מהמקובל.

ברובד ההתנהגות: בשנים האחרונות התרחשו מעשי רצח אכזריים בתוך החברה הערבית בישראל, שייטכן ומושפעים מדרכי הפעולה של ארגון המדינה האסלאמית. ניגודים ומחלוקות בין פעילי הזרמים השונים בחברה הערבית מקבלים מדי פעם ביטוי אלים, ומתאפיינים בחוסר סובלנות לשונה ולאחר. הדבר בולט בזירה המוניציפלית, שהפכה זירה למאבקים חברתיים ופוליטיים קשים.

ישראל צריכה להיות מודאגת מארגון הטרור שמכה בביטחון האזור, אך שגם צובר השפעה על תפיסות והתנהגויות בתוך החברה הישראלית. באותה מידה בה מדינת ישראל פועלת ליצירת שותפויות אזוריות כנגד הטרור, היא צריכה לפעול גם בבית פנימה, וליצור שותפות עם החברה הערבית בישראל, שסובלת מבעיות קשות. בהקשר זה, על רשויות המדינה לשים קץ להתבטאויות הגזעניות מצד בכירים בממשלה ובחברה, שמלבות את השסעים, מערערות על מרקם היחסים הפנים-ישראלי, ומשרישות שנאה בין קבוצות שונות.